

09. Yaşar Kemal'in Yer Demir Gök Bakır romanında mekânsal gösterim**Meriç GÜVEN¹****İsmail BAĞÇEVAN²**

APA: Güven, M. & Bağçevan, İ. (2022). Yaşar Kemal'in Yer Demir Gök Bakır romanında mekânsal gösterim. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 125-143. DOI: 10.29000/rumelide.1132523.

Öz

Mekân dilbilimde zaman, kip, kişi gibi temel bir anlamsal kategoriye ifade eder. Uzamsal varlıklar mekân içinde Gestalt psikolojideki şekil-zemin ilişkisine benzer bir ilişi aracılığıyla konumlanıya veya yer değiştirirler. şekil durumundaki somut varlıklar, merkezdeki konuşucunun yakınından uzağına doğru yayılan mesafelerde, mekânsal gösterime dayalı sistem aracılığıyla konumlanabilir. Mekânsal gösterimin merkezinde, zemin durumundaki konuşucu "ben" bulunur. şekil durumundaki somut varlıklara işaret eden mekânsal gösterimler konuşucunun konumu ve kimliğine göre değişir. Bu değişimden dolayı konuşma olayının cereyan ettiği edimbilimsel bağlam mekânsal bilginin tayininde önem kazanır. Kurmaca bir metinde mekânsal gösterimi dilbilimsel yöntemlerle ele alan araştırmaların sayısı azdır. Dilsel ve dil-dışı bağlamın keşişim alanında yer alan mekânsal gösterim nedir? Mekânsal gösterim kodları nelerdir ve ne sıklıkla kullanılır? Türkçede dilbilgisel bir kategori olarak mekânsal gösterim nasıl kodlanır? Çalışmada bu ve benzeri sorulara cevap bulmak, literatüre kavramsal katkı sunmak ve tipolojik çalışmalara veri sağlamak amaçlanmaktadır. Bunun için Yaşar Kemal'in *Yer Demir Gök Bakır* adlı romanından seçilen, mekânsal gösterim içeren dört yüz on bir (n=411) maddelik örneklem incelenmiş ve sonuçlar betimlenmiştir. Buna göre, "kaynak"tan "hedef"e yönelik hareketi karşılayan gösterimsel fiiller iki yüz otuz (n=230) maddede ve merkeze yakın/uzak anlamlarını veren gösterimsel nominaller yüz seksen bir (n=181) maddede tespit edilmiştir. Mekânsal adlar hâl ekleri, iyelik ekleri ve son-edatlarla öbekleşebilir. Mekânsal gösterim bilgisi yalnızca sözcük, öbek ya da tümcelerden değil; daha yoğun ve doğru şekilde sözbirimlerden çıkarılır. Bu nedenle mekânsal gösterim üzerine yapılacak dilbilimsel çalışmalarda iletişim ortamının edimbilimsel bağlamına ve sözcelerdeki metindilbilimsel gönderimlere dikkat edilmelidir.

Anahtar kelimeler: Mekânsal dil, gösterim, mekânsal gösterim, Yaşar Kemal, Yer Demir Gök Bakır

Spatial deixis in Yashar Kemal's Iron Earth Copper Sky**Abstract**

The concept of space expresses a basic semantic category such as tense, mood, person in linguistics. Spatial entities, which have a relationship similar to the figure-ground relationship in Gestalt psychology, are located or trans-located in space. The figure can be positioned through the system based on spatial deixis at distances radiating away from near the speaker. At the center of the spatial deixis is the speaker "ego" in the ground state. Spatial deixis pointing to entities in the state of figures change according to the speaker's location and identity. Because of this change, the pragmatic context

¹ Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Uşak, Türkiye), meric.guven@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2533-5272 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 03.04.2022-kabul tarihi: 20.04.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1132523]

² Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Uşak, Türkiye), bagcevan54@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0718-3909

in which the speaking event takes place gains importance. The number of studies dealing with the spatial deixis in a fictional text with linguistic methods is few. What is the “deixis” at the intersection of linguistic and non-linguistic context? How is spatial deixis encoded as a grammatical category in Turkish? What are deictic codes and how often are they used? It is aimed in this study to answer these questions, to make a conceptual contribution to the literature, and to provide data for typological studies. For this, a sample of four hundred and eleven (n=411) items containing spatial deixis, selected from Yashar Kemal's novel *Iron Earth Copper Sky*, was examined and the results were described. Accordingly, deictic verbs that correspond to the motion from “source” to “goal” are determined in two hundred and thirty (n=230) items and deictic nominals that mean “near to/far from” the center are determined in one hundred and eighty one (n=181) items. Spatial nouns can be grouped with case suffixes, possessive suffixes, and post-positions. Spatial deictic information is not only from words, phrases, or sentences, more intensively and accurately extracted from lexias. For this reason, in linguistic studies on spatial deixis, attention should be paid to the pragmatic context of the speaking event and the text-linguistic references in utterances.

Keywords: Spatial language, deixis, spatial deixis, Yashar Kemal, *Iron Earth Copper Sky*

Giriş

Mekân (space), bir devamlılığı olan ve boşlukta birbirinden ayrı yerler işgal eden uzamsal varlıkların konum ve hareketlerini içeren bilişsel bir kavramdır (Evans, 2007: 202). Bu kavramı, maddi varlıklar arasındaki mekânsal ilişkileri gözlemleyip iletişim ortamında ifade eden insandan ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Konuşucu (speaker), dinleyici (addressee) ve seyirci (bystander) gibi edimbilimsel rolleri üstlenen insan, sınıflandırıcı olarak statik veya dinamik ilişkileri mekânsal dilde kodlar. Belirli bir varlığın konumlanma ve yer değiştirmesinin metaforik olmayan uzlaşım sal beyanlarını içeren mekânsal dil, Zlatev'e (2007: 320) göre mekânsal anlambilimin çalışma nesnesidir.

Mekânsal dil, anlambilimsel iki alt-alana ayrılabilir: (1) açıl sal sistemler³ (içsel, mutlak ve göreceli referans çerçevesi) ve (2) açıl sal olmayan sistemler (gösterim, yer adı ve topoloji⁴). Levinson'un (2003) göreceli referans çerçevesi (relative frame of reference) koordinata dayalı, açıl sal sistemlerden biridir. Bu referans çerçevesi, şekil (figure) ve zemin (ground) durumundaki nesnelere ile görüş noktasını (view-point) tutan gözlemci (observer) rolündeki insanı içerir.

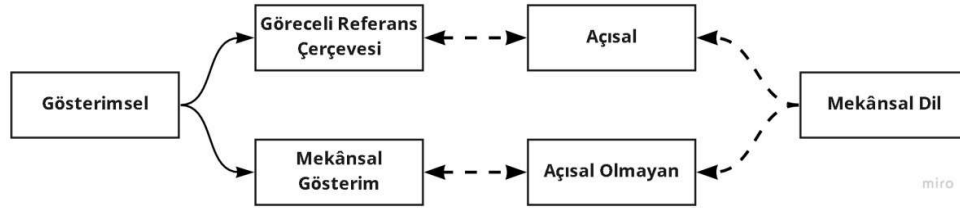
Gözlemcinin vücut eksenlerini zemin nesnesine aktaran, eşleyen ve böylece adlandırılmış açıları (ön, arka, sağ, sol) türeten göreceli referans çerçevesi gözlemci, şekil ve zemin arasındaki üçlü bir mekânsal ilişkiyi ifade eder (Bağçevan ve Güven, 2021: 2225). Mekânda konumlanan varlık (şekil) ve konumlayan varlık (zemin) sabit olsa da mekânsal ilişki gözlemcinin konumuna göre değişebilir: “Top, ağacın arkasındadır.” gibi bir cümlede şekil durumundaki “top” ile zemin durumundaki “ağaç” arasında göreceli referans çerçevesi ile tayin edilen bir açı/yön (arka) ve buna bağlı bir mekânsal ilişki vardır. İlişkiyi kuran gözlemci konumundaki “ego”nun konumu ve görüş noktası değişirse artık “top” “ağacın arkasında” değil, “sağında, solunda ya da önünde” olabilir. Gözlemcinin konumuna göre mekânsal ilişkinin değişmesi göreceli referans çerçevesinin gösterimsel özelliklerine işaret eder.

³ Açıl sal sistemler ile mekânsal gösterim arasındaki ilişki için bkz. Danziger (2010).

⁴ İzdüşümsel olmayan (non-projective); bitişiklik, yakınlık, arasındalık, içindelik veya dayalı olma özelliklerine sahip ve nesne merkezli mekânsal sistem: “X'in üstünde / altında / yanında / içinde / arasında” vb.

Yunanca “işaret etmek, göstermek” anlamında kullanılan “deiknyai” sözcüğünden türetilen “deixis”⁵, gerçekte konuşucunun yönettiği sözcelerin bağlama sağladığı katkıyı gösteren ve sözcenin bağlamıyla ilgili özelliklerin kodlanışına dair bakış açısıyla onların yorumlanışını açıklayan bir kavramdır (Yılmaz, 2020a: 32; 2020b: 61). Bağlamsal yapının özel bir türü olan gösterime dayalı sistemler (Pinker, 2020: 87) “ben, bu, bura, şimdi, gel-” gibi “gösterimsel orijin” (deictic origo) gerektiren ifadeler içerir. “Ben”in fiziki olarak bahsedildiği yerde, karşısında “sen” zamiri mekânsal bakımdan ayrı bir yerde ortaya çıkar. Mekân açısından uzak olan bir varlığın zaman açısından da uzak olması fizik ve felsefe ile açıklanabilir bir durumdur (Demirci, 2014: 109, 111). Konuşucudan (ben) hareketle etraftaki tüm varlıklar, “ben”e göre mekân ve zaman açısından belirli bir mesafe içerisinde konumlanırlar: dinleyici (sen) ve “ben ve sen”in (biz) dışında ve uzağında 3. kişi (o).

Dil içerik ve etkinlik açısından gerçekliğin basit bir kopyası değildir. Dil “ben” ile “gerçeklik” arasında, yani “öznel” ile “nesnel” alanlar arasında yeni bir ilişki, kendine özgü bir bağıntı oluşturur (Cassirer, 2015: 201). Bu bağıntının kurulmasında ön plana çıkan mekânsal gösterim (spatial deixis) herhangi bir açı veya yön belirtmeden nesnelere konuşmacıya göre uzaydaki konumunu gösterir (Cruse, 2006: 168). Bu konumlar “konuşmacıya yakın yer” ve “konuşmacıya yakın olmayan yer” olarak açıklanabilir.

Şekil 1: Mekânsal Dil ve Gösterimsel Kategoriler

Gösterim bir referans çerçevesi değildir; çünkü koordinat sistemlerini oluşturan türdeki açısal özelliklere katkısı yoktur (Levinson, 2006: 71). Gösterimin mekânsal tanımlamalara katkıları dört maddede açıklanabilir. Mekânsal gösterim, (1) bir referans çerçevesi içinde koordinat sisteminin orijinini belirtir: “Kitap **benim önümde**.”; (2) gösterim merkezinden belirli bir çevre içerisinde veya ötesinde tanımlar yapmayı sağlar: “Kitap **burada/şurada/orada**.”; (3) bir “şekil”in gösterim merkezine doğru yönelimini anlatır: “Kedi **bana** doğru bakıyor.”; (4) hareketin merkeze/çevreye doğru olduğunu ifade eder: “**Buraya/şuraya/oraya gel/git!**”.

Gösterimin diğer referans çerçevelerinden önce geldiği ve bunlara temel oluşturduğu düşünülür; ancak Levinson’a (2006) göre gösterimsel ifadelerin edinimi farklı bir tablo sunar. Bu(ra), şu(ra), o(ra) gibi gösterimsel ifadeler erken çocukluk döneminde genellikle yanlış kullanılır. Bebeğin bakış açısına göre gösterimler bir aynalar salonuna girilmişçesine kafa karıştırıcıdır. Jackendoff’a (1996) göre “görüş noktası dalgalanması” sorununu doğuran bu hatanın sebebi, mekânsal gösterimin, sabit açılı bir görüntü içeren algısal imajdan farklı olarak değişken açılı ve bilişsel bir nitelikte olmasıdır.

Geleneksel kuralcı dilbilgisi kitapları mekânsal dil konusuna yeterince yer vermemiştir. Bu konuya dilbilimsel bakış açısıyla yaklaşan çalışmaların sayısı da azdır ve bu çalışmalarda çoğunlukla uygulamalı yöntemler tercih edilmiştir. Gösterim ve mekânsal gösterime odaklanan teorik araştırmalar noktasında Türkçe dilbilim alanında bir boşluk mevcuttur. Bu çalışmanın amacı, kurmaca bir metinden hareketle Türkiye Türkçesindeki mekânsal gösterimleri betimlemektir. Çalışma ile mekânsal gösterimin dilbilgisel

⁵ Deixis: Gösterim. Deictic: Gösterimsel. (İmer vd., 2019: 147, 148).

kodlarını ve edimibilimle ilişkisini inceleyerek literatüre kavramsal katkı sağlamak ve tipolojik çalışmalara veri sunmak hedeflenmektedir.

Çalışmada örneklemin seçildiği eser, Yaşar Kemal'in *Dağın Öte Yüzü* üçlemesinin ikinci halkasını teşkil eden *Yer Demir Gök Bakır* (YDGB, 1969) romanıdır. Romanın başlıca kahramanları (Ali, Taşbaş, Muhtar Sefer, Meryemce, Hasan, Ummahan, Elif, Koca Halil, Memidik) ve Yalak köyü halkı, yaşam savaşlarını biraz da mitoslar yaratarak ve düşlerden güç alarak sürdürürler. Romandaki olay ve kişileri geniş boyutlu şekilde kurgulayan Yaşar Kemal; toplumcu olmakla birlikte bir bakıma gerçekçi yöntemden uzak durmuş, betimlemeleri ve diyalogları canlı, öyküleme gücü yüksek bir yazardır (Moran,2016: 149-151). Mekânsal gösterimlerin yer aldığı farklı edimibilimsel düzeyler açısından Yaşar Kemal'in eserleri mekânsal dil araştırmalarına zengin bir malzeme sunmaktadır.

Bu çalışmada, yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman incelemesi yöntemi ve olasılık temelli, sistematik örnekleme modeli takip edilmiştir. Sistematik modelde incelenecek birimlerin evrenden belli aralıklarla seçilmesi söz konusudur (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 132, 217). Buna göre Yaşar Kemal'in kırk yedi bölüm ve dört yüz seksen sekiz sayfadan ibaret olan *Yer Demir Gök Bakır* romanının yüz yirmi dört sayfalık on iki bölümü (1, 2, 6, 11, 16, 21, 26, 31, 36, 41, 42 ve 47. bölüm) belli aralıklarla seçilmiştir. Bu seçkiden de mekânsal gösterim içeren dört yüz on bir (n=411) maddelik örneklem oluşturulmuştur. Örnekleme de yer alan mekânsal gösterimler betimleyici yaklaşımla açıklanmış ve değerlendirilmiştir.

1. Kavramsal çerçeve

Doğal diller öncelikle yüz yüze etkileşimde kullanılmak için vardır. Etkileşim bağlamı ve dil arasındaki ilişki en bariz şekilde doğrudan konuşma koşullarına bağlı olan gösterim üzerinden dillerin yapısına yansır. Gösterim dilbilimsel bir kavram iken dizinsellik (indexicality) daha geniş felsefi bir kavramdır. Dizinsellik sinyallerin içsel bir özelliğidir ve iletişimin evrimsel perspektifinde canlıların uyum sağlama rolünün temel bir parçasıdır (Levinson, 1983: 54; 2006: 103). Dil evriminde kritik önem atfedilen dizinsel ifadeler, modern insanın tam ölçekli, öz yinelemeli, sembolik dil sisteminden önce meydana gelmiştir. Dizinsel ifadelerde tek bir sinyal üzerinden "Tam burada, şimdi ve kaç!" gibi farklı mesajlar işaretlenir. Kritik özellik dizinsel gösterge ve belirtilen nesne arasındaki varoluşsal bir ilişkidir (duman ve ateş, yırtıcı hayvan ve tehlike arasında olduğu gibi). Dizinsellik, sözel etkileşimin mekân-zamansal merkezine (gösterimsel merkez) yönelik amaç, niyet, ilgi ve dikkat durumlarıyla iç içedir⁶. Katılımcıların (interlocutors) mekân-zamansal bağlamın özelliklerine olan ilgi ve dikkatinin yönü veya bunun önceden var olduğu varsayımı iletişimde kilit rodedir.

1.1. Gösterim

Anlamı bir söylemden diğerine değişen belirli tanımlıklar ve zamirler gibi bazı kelimelerin gösterme veya belirtme işlevi (Merriam-Webster, 2022) olarak tanımlanan ve dilsel soyutlamanın ilk düzeyinde yer alan gösterim, işaret etme aşamasının ötesine geçmeyi mümkün kılar ve aynı zamanda dilin kendisini fiziksel gerçeklikten ayırmasına izin verir. Dildeki gösterim kategorisi, fiziksel çevrenin basit bir indekslenmesi ile sınırlı değildir (Robert, 2006: 155-172). Gösterim konuşucunun görüş noktası tarafından yaratılan bir öznenin varlığı etrafında organize edilir.

Gösterim konusundaki felsefi yaklaşımlar, doğal dillerde meydana gelen gösterimsel ifadelerin karmaşıklığının ve çeşitliliğinin hakkını vermede yetersizdir. Gösterime sınırlar koymak zor olsa da bir

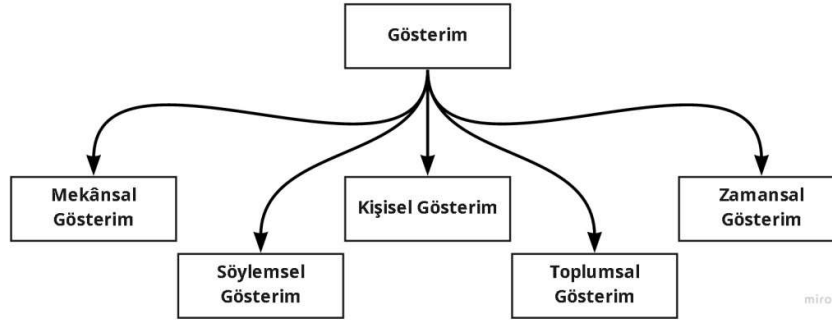
⁶ Gösterim ve dizinsellik arasındaki farklılıklar için bkz. Nunberg (1993); Williams (2020).

fenomenin bulanık sınırları, oluşturulan dilbilimsel kategorileri işe yaramaz hâle getirmez. Levinson'a (2006) göre sorun gösterimsel ifadeler sınıfının net olarak sınırlandırılmamış olmasındadır. Dildeki gösterim sistemi, simgesel düzlem (dil içi bağlam) ile dizinsel düzlem (dil dışı bağlam) kümelerinin kesişim bölgesinde yer alır ve bu iki sistemden daha karmaşık melez bir yapıdadır.

Gösterimsel merkez, genellikle konuşucudan çevreye doğru yayılan (radial), farklı mekânsal yakınlık bölgelerini ayıran bir dizi eşmerkezli dairedir. Ortasında (origo/orijin/sıfır noktası) konuşucunun yer aldığı ve organize ettiği gösterimsel merkez beş boyutludur: mekânın yükseklik, derinlik, genişlik boyutu; zamansal boyut ve katılımcıların sosyal statülerini içeren toplumsal boyut. Bu merkezi boyutlara göre gösterimsel ifadeler, iletişim olayında anlamsal ve kullanımsal yorumlarla sabitlenir.

Levinson'a (1983) göre gösterimsel merkez, konuşucudan başka katılımcılara ya da hikâyenin odak noktasındaki önemli kahramana, başrole veya nesneye aktarılıp kaydırılırsa buna gösterimsel izdüşüm ya da görüş noktası değişmesi (Lyons, 1977)denir. Birçok gösterimsel ifade başka bir merkeze aktarılabilir veya göreceli hâle getirilebilir. Bu merkez bir kahramanın kişiliği veya anlatıdaki ilgili yerlerden biri de olabilir. Örneğin "Ali'nin evinin kapısı açıldı ve iki adam içeri geldi." tümcesinde konuşmacı ortamda mevcut değilse "Ali'nin evinin içi" gösterimsel merkeze dönüşür.

Crystal (1998: 107) gösterimsel yapıları, felsefi bakımdan dizinsel ifadelerle benzeterek üç gruba ayırır: kişisel: ben/sen; zamansal: şimdi/sonra ve mekânsal: bura/ora, bu/o. Levinson (2006) bunların yanında söylemsel ve toplumsal gösterim türlerini sayar.

Şekil2: Gösterimin Alt Kategorileri

1.1.1. Kişisel gösterim

Konuşma olayındaki katılımcıların rolünün kodlanmasıyla ilgili olan kişisel gösterimler, mantık ve matematik önermeleri dışındaki ifadelerde örtük ya da açık hâlde görev alması dolayısıyla önemlidir. Birinci kişi gösterimi (ben, biz), konuşucunun kendisine yaptığı; ikinci kişi gösterimi (sen, siz), konuşucunun bir ya da daha fazla muhataba yaptığı göndermenin kodlanmasıdır. Üçüncü kişi gösterimi (o, onlar), konuşucu ve muhatap dışındaki kişi veya nesnelere yapılan göndermelerin kodlanmasıdır. Kişi rollerinin Türkçede kodlanma biçimleri kişi zamirleri, iyelik ekleri, kişi ekleri ve bunlarla ilgili yüklem anlaşmalarıdır.

1.1.2. Zamansal gösterim

Bir sözün söylendiği zamana göre zamansal noktaların ve yayılmaların kodlanmasına zamansal gösterim denir. Zamansal gösterimler sözcemele zamanına ya da bundan önceki veya sonraki başka bir referans

zamanına sabitlenmiş koordinatlar üzerindeki noktaları kodlar. Aslan Demir'e (2013) göre eylemler, zaman çizgisi üzerine, "bura ve şimdi"ye göre geçmiş, gelecek ya da eş zamanlı olarak yerleşebilir. Hepsi olmasa da bazı zaman ifadeleri gösterimsel bir yaklaşımla, "bura ve şimdi" ya da "bura ve şimdi"yi temsil eden ikincil bir nokta referans alınarak belirlenir.⁷ Genelde zaman zarfları ve zaman ekleri ile dilbilgiselleştirilen zamansal gösterimin en yaygın yansıması fiil zamandır (tense). Dilbilgisel zaman olarak da adlandırılan bu kategori, ayırt edilmesi zor olan gösterimsel zaman ayrımları ile görünüşsel zaman ayrımlarının bir karışımını kodlar.⁸

1.1.3. Söylemsel gösterim

Gösterim, her dilde temel dil birimlerinden biridir ve mekânsal, zamansal veya kişisel varlıklara atıfta bulunmak için kullanılır. "Bu" ve "şu" kelimelerinin farklı retorik ilişkilerde kullanıldığını tespit eden Çokal Karadaş'a (2010) göre, mevcut çalışmalar söylem gösterimini gösterimden ayırmaktadır. Gösterim, muhatabın dikkatini mekânsal bir bağlamda bir varlığa yönlendirmek için takip edilen bir prosedürdür. Söylem gösterimi ise metnin bir kısmına, söylemin kendisine işaret eder. Söylem gösteriminin referans nesnelere tümceler veya başka söylem parçaları olabilir.

Söylemde önceden geçen varlığa gönderim yapan terimler art-gönderimlerdir (anaphoric usages). Aşkın Balcı'ya (2018) göre metin olma ölçütlerinden "bağdaşıklık"ı sağlayan unsurlar art ve ön-gönderimler ile tekrar ve değiştirim yoluyla yapılan yinelemelerdir. Art-gönderimsel referansların söylemde önceden geçmesi zorunlu değildir. Referansın söylem alanında olması gönderim için yeterlidir. Bir gösterimsel terim hem art-gönderim hem de mekânsal gösterim şeklinde kullanılabilir. "İstanbul'da doğdum ama orada yaşamıyorum." tümcesinde "orada" zarfı, hem "İstanbul"a işaret ettiği için art-gönderim hem de konuşucunun konuşma anında İstanbul dışında bir yerde olduğu bilgisini verdiği için mekânsal gösterimdir.

1.1.4. Toplumsal gösterim

Toplumsal gösterim, konuşma olayındaki katılımcıların toplumsal statüsüne veya rolüne doğrudan veya dolaylı yoldan atıfta bulunarak dilsel ifadelerde toplumsal ilişkilerin işaretlenmesini içerir. Güneydoğu Asya dillerinde iyi bilinen saygı ifadeleri de dâhil olmak üzere birçok dilde özel ifadeler vardır (Levinson, 2006: 119). Türkçede konuşanın, dinleyenin ve kendinden bahsedilen katılımcının toplumsal statüsüne göre farklı dilbilgisel yapılar kullanılarak mütevazılık, nezaket, sevgi, saygı, tazim bildiren ifadeler dile getirilir (Demirci, 2020: 178). "Ben" yerine "biz", "sen" yerine "siz, sizler" zamirlerini kullanmak konuşucunun alçakgönüllü olduğunu ve muhatabın sosyal statüsünün yüksek olduğunu gösterir. "Sayın, muhterem, saygıdeğer, efendim" gibi kelimeler saygı hitabı olarak kullanılır. İnsanlara hitap etmek veya onlardan bahsetmek amacıyla isimlerinin kullanılması yerine "bu adam, şu kadın, o şahıs" şeklinde konuşulması nezaketsizlik ve saygısızlık olarak algılanır. Bu tarz ifadeler konuşucunun diğerlerine karşı olan duygusal mesafesini ve empati durumunu da gösterir.

⁷ Aslan Demir'e (2003) göre Türkiye Türkçesinde gösterimsel sistemle çözümlenemeyen, bu sistemin dışında kalan anaforik zaman ifadeleri vardır. Anaforik sistem, tümcedeki ya da metindeki bir dil unsurunun, başka bir unsurla ilişkilendirilmemiş, soyutlanmış şekliyle anlam bakımından bulanık ya da eksik olduğu; anlamının, ancak bir öncül ya da soncul unsur ile ilişkili olarak yorumlanabildiği ifade biçimlerinden oluşur.

⁸ Zaman, görünüş ve kiplik kategorilerinin Türkiye Türkçesindeki basit, birleşik ve katmerli fiil çekimleriyle kodlanması konusunda bkz. Benzer (2012).

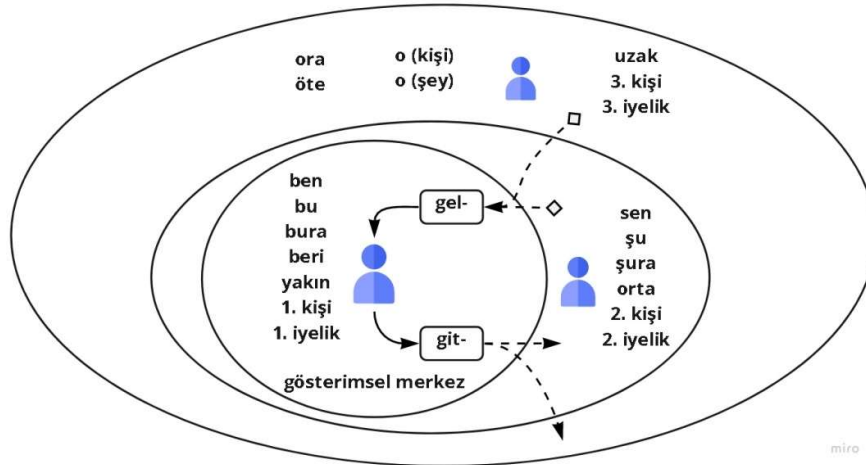
1.1.5. Mekânsal gösterim

Mekânsal gösterim, konuşma etkinliğindeki katılımcıların yerlerine göre mekânsal konumların kodlanmasıyla ilgilidir. Konuşmacının uzaydaki konumu ana belirleyici unsurdur. Çoğu dil yakın-uzak karşıtlığını gramerleştirir. Türkiye Türkçesinde “bu, bura” gösterimleri konuşmacıya yakın, “şu, şura” gösterimleri muhataba yakın, “o, ora” gösterimleri ise hem konuşmacıya hem muhataba uzak nesne ve yerlere işaret eder.

Gösterimsel işaret zamirleri ve yer zarfları “sözceleme yeri”ne sabitlenmiş mekânsal konumları kodlar. “Ben”, “şimdi”, “burada” diye konuşan özne, kendini sözcelemede merkeze koyarak bir hareket, bir referans noktası belirlemiş olur (Kıran ve Kıran, 2006: 187). “Burada” hareket noktasından “orada” mekânsal gösterimi tayin edilir. Mekânsal gösterimler zemin görevindeki “ben”i anlamsal bünyelerinde barındırırlar. “**Burada bir elma var.**” gibi statik mekânsal ilişki içeren bir tümcede elma “şekil” iken, bura “zemin” olarak görüş noktasındaki “gözlemci/konuşucu ben”e göre merkezileşir.

Görünürlük (visibility) ve belirlilik (definiteness) doğası gereği gösterimseldir. Konuşma yerinden konuşmacı tarafından görülebilen ve görülemeyen nesnelere mekânsal ilişkileri (görülebilir/görülemez ikiliği) bazı dillerde ayrı zamirlerle kodlanır: Yelî Dnye dilinde “ki” zamiri, görülebilir şeyler için; “wu” zamiri, görülemez şeyler için kullanılır (Levinson, 2006: 82). Bazı dillerde konuşucunun altında, üstünde veya aynı seviyesinde yer alan nesnelere konumlandırmak için üç boyutu ayırt eden zamirler vardır. Bazılarında ise işaret zamirleri sadece konuşucunun bulunduğu yer çevresinde organize edilmez. Diğer katılımcıların konumları organizasyonda belirleyici olabilir.

Saf mekânsal gösterim kelimeleri; bura/şura/ora, bu/şu/o ile uzak-yakın ikiliğinden türeyen diğer isim, sıfat, zarf ve fiillerdir. Mekânsal gösterimler, mekânın gösterimsel olmayan organizasyonu (yer adları, topolojik adlar, referans çerçeveleri) ile karmaşık yollarla etkileşime girer: “X’in **bu** yanı, **şu** tarafı, **o** yüzü, Ceyhan’ın **ötesi**” gibi. Konumlandırma başka nesnelere göre (içsel referans), sabit noktalara/eğilimlere göre (mutlak referans) ve konuşucuya olan mesafeye göre (mekânsal gösterim) yapılabilir.

Şekil 3: Gösterimsel Merkezden Çevreye Yayılan Mekânsal Bölgeler

Lyons'a (1977) göre mekânsal gösterimler ontolojik açıdan daha temeldir, çünkü zamansal ifadelerde mekân kökenli metaforlar (sabit/hareketli zaman metaforu) ve "bu/şu" işaret zamirleri kullanılır. Zamansal alandaki çoğu gösterimsel ifade mekânsal alandan ödünç alınmıştır: "gelecek hafta, geçen gün, bir saat önce, yakın zamanda" gibi. "Mekânsal gösterimler mi yoksa zamansallar mı daha temel?" sorusuna Levinson (1983: 85), uzay ve zamanın birbirine metaforik bir zemin sunduğu argümanı ile "lokalist"lerden farklı bir cevap verir. Gösterimsel konumlar her zaman bir katılımcının kodlama zamanındaki konumuna göre belirtildiği için mekânsal gösterim her zaman gizli bir zaman gösterimi ögesi içerir ama bunun tersi doğru değildir. Bu durum konumsal özelliklerin temel bir bilişsel etkinlik olmasından gelen önemini azaltmaz. Bölüm 1.3.'te "ne-nerede sistemi" olarak kavramsallaştırılan bu bilişsel etkinlik, nesnelere tanımlama ve uzayda konumlandırma süreçlerini kapsar.

1.2. Mekânsal gösterimlerin yer aldığı edimbilimsel düzeyler

Düşünce karmaşık bir niteliktedir ve dil, düşünceyi ifade etmede çoğu zaman yetersiz kalır. Doğal dillerin birçok belirsiz ifade barındırmasının sebebi, insanların az sözle çok şey anlatma eğilimi ve sezdirme ya da ima sayesinde, olabilecek en ekonomik kodlama stratejilerini (Grice maksimleri) kullanma yönelimidir. İngilizcedeki ve Farsçadaki zamansal ve mekânsal gösterimlerin karşılaştırıldığı bir çalışmada (Vaysi ve Salehnejad, 2016) konuşmacının belirli bir yeri ve zamanı anlatmak için en ekonomik araçları kullandığı ileri sürülmektedir.

Levinson'a (1983) göre kavramlar özel temsillerdir; diller ise kamusal temsillerdir. Dillerin kelime dağarcığı dar, sözlük ve biçimbirimleri sınırlıdır. İsim, sıfat ve fiilde çapraz referans çokluğunun sebebi bu sınırlılıktır. Gösterim ve art-gönderim sayesinde artikülasyon süresi hızlandırılır. İşitsel kısa süreli bellek zorlanmaz. Böylece dil daha pratik ve ekonomik bir nitelik kazanır.

Gösterim, anlambilim ve edimbilim arasında bağlantı kurar, gösterimsel ifadeler fiili konuşma bağlamında belirlenebilir (Bussmann, 2006: 286). Dil, dil-dışı fiili konuşma bağlamıyla ilişkilidir. Konuşma sırasında dil-içi ve dil-dışı bağlama yapılan gönderimlerin anlam belirsizliğini azalttığı noktada kod/çıkarmı ara-yüzü devreye girer (Ariel, 2008: 1-24). Mekânsal gösterimi işaretleyen dilbilgisel kategorileri ve kodları bağlamdan bağımsız değerlendirmek doğru değildir. Doğru yöntem mekânsal gösterim kodları ile bağlamsal çıkarımlar arasındaki karmaşık ilişkilerin dilbilgisi/edimbilgisi ara-yüzünde çözümlenmesidir.

Konuşucuyu, dinleyiciyi, sözceleme zamanı ve yerini kapsayan; edimbilimsel işaretlerin, referans noktalarının ve koordinatların oluşturduğu ortama bağlam denir. Doğal dil sözceleri, bağlamın görünümüne doğrudan gösterim yoluyla eklenir ve gösterimin dilbilgisel kategorisi anlambilim ve edimbilimin sınırındadır (Levinson, 1983: 55-59; 2003: 111). Çünkü gösterim dillerin yapısı ve dillerin kullanıldığı bağlam arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Kurulan tümce ile sözceleme bağlamının kesişim kümesinde karmaşık edimbilimsel ilişkiler vardır. Bu sebeple dizinsel ve edimbilimsel çözüm ve kararlar gereklidir. Bunlar konuşucuya, dinleyiciye, konuşma yeri ve zamanına göre şekillenir⁹.

Bu çalışmada tespit edilen mekânsal gösterimler incelenen anlatının kurmaca yapısı ve Yaşar Kemal'in üslubu dikkate alınarak iki farklı edimbilimsel bağlamda ele alınmıştır: (1) anlatma düzeyinde kurgusal konuşucu – dinleyici bağlamı, (2) öyküleme düzeyinde kahraman konuşucu – dinleyici bağlamı. Birinci düzeyde hâkim anlatıcı romanın kurgusal dinleyicisini muhatap almaktadır. Anlatıcı "konuşucu"

⁹ Güney Amerika yerli dillerinden Ticuna üzerine yapılan bir çalışmada (Skilton, 2019) konuşucu ve dinleyici bağlamı göz önünde bulundurularak orta ve uzak mesafeleri işaretleyen mekânsal gösterimler araştırılmıştır.

rolündedir ve gösterimsel merkezi başka nesne, yer veya kahramanlara aktarabilir. Kahramanların zihinlerinden geçenleri, iç-konuşmaları ve düşünceleri aktaran anlatıcı, bazen dinleyiciye mekânsal ilişkiler hakkında açıklamalarda bulunur. Böylece dinleyicinin kafasını karıştıracak bazı konulara önceden açıklık getirir ya da tam tersi gizem ve gerilim dozunu artırarak merak duygusunu canlı tutar.

Öyküleme düzeyi, romandaki monolog ve diyalog bölümleri üzerinden gösterilen farklı bir iletişimsel bağlamdır. Gösterim diyalogda önemlidir; çünkü katılımcıları zaman ve mekânda belirli bir noktada tutmaya hizmet eder. Böyle bir bağlantı olmadan, diyaloglar birbirinden kopuk ifadelerin gevşek bir koleksiyonu gibi görünür. Diyalog, belirli bir bağlam içindeki önemini, kısmen onu bu bağlama bağlayan gösterimsel referanslardan kazanır (Cairns, 1991: 19). Diyaloglarda konuşucu romandaki kahramanlardan biri iken muhatap bir başka kahramandır. Hâkim anlatıcı bu düzeyde sahneden çekilir, araya girmez ve konuşmaları aktarır. Anlatma düzeyindeki dinleyici ise konuşmalara ve gösteriye sadece şahitlik eder. Kahramanlar öyküleme dünyasında anlatma düzeyinden habersiz var olur ve üçüncü duvarı yıkmadan kendi aralarında etkileşime girer.

Bilinç akışı ve iç-monolog tekniklerinin kullanıldığı yerlerde, iki düzey arasında içerik yönünden bir kesişme ortaya çıkar. Hâkim anlatıcı, kahramanın asıl niyetini ortaya koyarken kahramanın dilinden bambaşka yönde ifadeler dökülebilir. Ayrıca anlatma düzeyindeki gösterimsel izdüşümlere paralel olarak öyküleme düzeyinde gösterimsel merkez konuşucu kahraman tarafından başka varlıklara aktarılabilir. Kısaca romanda birbirine paralel ve birbiriyle ilişkili iki bağlamsal dünyanın varlığından söz edilebilir.

	Anlatı	
Edimbilimsel Düzey	1. Düzey: Anlatma	2. Düzey: Öyküleme
Gönderici – Alıcı Bağlamı	Kurgusal Konuşucu – Dinleyici	Kahraman Konuşucu – Dinleyici
Anlatıcının Durumu	Hâkim anlatıcı konuşur.	Hâkim anlatıcı kahramanların konuşmalarını aktarır ve gösterir.
Anlatım Tekniği	Tahkiye, tasvir.	Monolog, iç-monolog, diyalog, bilinç akışı.
Gösterimsel Merkez	Çoğunlukla başkalarına yansıtılır (n=195, %94).	Bazen başkalarına yansıtılır (n=66, %33).

Tablo 1: Gösterimsel Bağlam Unsurları ve Anlatı Düzeyleri

1.3. Şekil ve zemin

Mekânsal dilde çok önemli yeri olan şekil ve zemin unsurları kodlanamazsa mekânsal anlam bozulabilir. Şekil, değeri o anki duruma bağlı, yolu, yeri ya da yönü değişken olarak algılanan, hareketli ya da hareket ettirilebilen nesnedir. Olaylar şekil olarak değerlendirilmez. Zemin, mekânsal çerçeveye bağlı sabit bir yeri olan; “şekil”in yolu, yeri ya da yönünün belirlenmesini sağlayan referans nesnedir (Atak ve Günay, 2012: 73). “Şekil”in “zemin”e göre mekândaki konumunu belirleme sürecinde bu iki nesne arasındaki mesafe, yer, yön gibi asimetrik ilişkilere mekânsal ilişki denir. Mekânsal gösterim içeren ifadelerde şekil, merkezden çevreye doğru yayılan genellikle ben-merkezli bir zeminde konumlanır.

Şekil, zemin ve mekânsal ilişkiyi soruşturan “ne-nerede sistemi”, bilişsel mekanizmalar için temel teşkil eder. “Ne” uzam ve nesne kimliğiyle, “nerede” ise uzay ve mekânsal ilişkiyle ilgili sorulardır. Peterson vd.’ne (1996) göre “ne” bilgisi, “nerede” bilgisinden önce gelir ve bu iki bilgi sinir sisteminde iki farklı yoldan yakalanır: (1) “Ne sistemi”ni oluşturan; nesne tanımlarını, uzamı ve Öklidci olmayan girdileri

(non-Euclidean inputs) kapsayan “ventral” yol. Buradan gelen bilgiler dilde açık sınıf mekânsal biçimbirimler ile karşılanır. (2) Uzayı ve mutlak mekânın Kantçı “a priori” kavrayışını kapsayan “dorsal” yol. Burada “Bir nesne organizmaya göre nerededir?” sorusuna cevap verilir. Bu yol nesnelere gerçek doğasına bakmadan uzayı Öklidci bir çerçeveye ile sunar ve dilde hâl ekleri, edatlar, mekânsal adlar gibi kapalı sınıf biçimbirimler ile işaretlenir.

Mekânın çevre-merkezli temsili, hipokampüste oluşturulurken mesafe ve yönlerle ilgili ben-merkezli bilgi kullanılır. İnsan dünyayı/uzayı ben-merkezci şekilde beyinde haritalandırır. Mesafe ve yönlerin mekânsal ilişkileri, “superior kollikulus” ve “partial korteks” bölgelerinde işlenir. Vücuttan beyne gelen “konum”la ilgili sinyallerle aktifleşen hücreler (head direction cells) ile fiziki mekânda dolaşırken gelen sinyallerle aktifleşen hücreler (place cells) arasında ilgi vardır (Peterson vd., 1996). Kişiyi uzak ve kişiyi yakın alanlar, davranışsal olarak kol mesafesi dışındaki ve içindeki mekânlar olarak tanımlanır. Bu davranışsal ayırım beyinde mekânsal temsil için birleşik bir sinirsel mimariyi gösterir (Berti vd., 2001: 99). Bunlara rağmen dilsel olgularla sinirsel olgular birebir eşlenemez. Çünkü kelimeler soyut kavramsal nosyonları ifade eder; duyuşsal, algısal, sinirsel temsiller bu nosyonları birebir yakalayamaz. Ancak sinir dilbilimsel kanıtlar sayesinde şekil, zemin ve mekânsal ilişki kavramları birbirinden daha net bir şekilde ayrılabilir.

1.4. Gösterim ve dilbilgisel kategoriler

Gösterim, sözcemele ve katılım eylemi tarafından yaratılan ve sürdürülen mekân-zamansal bağlamla ilgili kişilerin, nesnelere, olayların, süreçlerin ve faaliyetlerin tanımlanması olarak açıklanır (Lyons, 1977: 637). Sembolik gösterimsel kullanımlar, sözceden önce katılımcılar için mevcut olan bağlamsal bilgilere atıfta bulunur.

Doğal dillerdeki gösterim sistemleri, dillerin kullandığı pek çok farklı ortam veya bağlamın herhangi birinin özellikleri etrafında keyfi olarak organize edilmemiştir. Bunun yerine dilin edinildiği o temel yüz yüze konuşma bağlamı bir ön-varsayım şeklinde mevcuttur. (Levinson, 1983: 63). Gösterim genellikle ben-merkezci şekilde organize edilir.

Gösterimsel ifade, temel veya merkezi olarak gösterimsel bir kullanıma sahip dil birimleri şeklinde tanımlanabilir. Gösterimsel birimlerin dilbilgiselleşmesi ve sözcükselleşmesi ile sözcemenin kanonik durumu arasında bir ilişki vardır. Lyons’a (1977) göre sözcemenin kanonik durumu, aynı fiili durumda olan katılımcıların birbirini görebildiği bire-bir veya bire-çok sinyalleşmenin gerçekleştiği durumdur. Bu iletişim ortamında sessel-işitsel kanalda gönderici ve alıcı arasında sırayla rollerin değiştiği mesajlaşma olayı söz konusudur. Bu noktada sözcelerin sözel olmayan paralinguistik özellikleri de algılanır.

Mekânın gösterimsel özellikleri işaret zamirleri ve sıfatları, yer zarfları, hâl ekleri, yön edatları ve hareket fiillerinin iş birliği ile ifade edilir (Levinson, 2003: 70). Mekânsal ilişki sadece hâl ekleri ve son-edatlarla değil; tümce boyunca dilsel ve dil-dışı bağlamla ilişkili olarak kodlanır. Gösterimsel son-ekler, fiiller, zarflar ve zamirler edimbilimsel olarak mesafe veya yer bilgisi verebilirler ancak yatay boyutta açılabilir bilgi ve yön bilgisi veremezler.

Dildeki adlar imgelerin duyuşsal olarak kavranabilirliğini ve temsil edilebilirliğini mümkün kılar. Adlar mekânsal ilişkileri ve içerikleri ifade eder (Cassirer, 2015:185). Yön ve mesafe ile ilgili ilişkileri kodlayan

mekânsal adlar sayıca sınırlıdır ve kapalı sınıf elementlerdir. Şekil veya zeminleri etiketleyen nesne adları ile özel veya cins yer adları ise açık sınıf unsurlardır.

Kişi, yer ve zaman gibi gösterimsel kategoriler evrensel; ancak bunların dilbilgisel ifadeleri evrensel değildir (Levinson, 2003: 112). Karşıtlık gösteren mekânsal zamirlerin, kişi zamirlerinin, dilbilgisel zamanın veya gösterimsel fiillerin her dilde olmaması gibi durumlar farklılıklara örnektir. Kültürler arası dilsel farklılıklar olması bilişte de farklılık olacağını göstermez. Deneyim algısal ve bilişsel süreçleri temelden değiştirmez. Kültür/dil, mekânsal niteliklere yönelik “dikkat”i etkileyebilir ve insana bazı kalıplar ve alışkanlıklar sunabilir, ancak mekânsal algılayışımızı temelden değiştiremez.

2. Bulgular ve inceleme

Yaşar Kemal'in *Yer Demir Gök Bakır* romanından hareketle Türkiye Türkçesindeki mekânsal gösterimleri betimlemeyi amaçlayan bu çalışmada, çoğunluğu (%96) yatay eksenindeki mekânsal ilişkileri anlatan dört yüz on bir (n=411) mekânsal ifadenin iki yüz otuzunun (n=230, %56) gösterimsel fiiller; yüz seksen birinin (n=181, %44) gösterimsel nominaller üzerinden işaretlendiği tespit edilmiştir.

- (1) Yalnızca **uzakta**, güneyde Toros'un ormanlığının üstünde sıcacık yeşile kaçan bir mavilik balkıyordu (YDGB, 5). K: Hâkim anlatıcı, GM: Hasan.
- (2) Ummahan arkasından zor **yetişiyordu**. Bir zaman, o hâle geldi ki neredeyse soluğu taşıp, **oracığa** yıkılıp kalacak (YDGB, 6). K ve GM: Hâkim anlatıcı.
- (3) Hasan gerisin geri, **ona doğru** yürüdü. Bir tepenin üstüne çıkınca durdu (YDGB, 7). K: Hâkim anlatıcı, GM: Hasan.
- (4) Ummahan **aşağıdan**, kara bir böcek gibi yola yapışmış **geliyordu** (YDGB, 8). K: Hâkim anlatıcı, GM: Hasan.
- (5) Ses azalacağına gürleşiyor, **uzaklaşacağına yaklaşıyordu** (YDGB, 16). K: Hâkim anlatıcı, GM: Meryemce.

(1), (2) ve (3) numaralı örneklerde yer alan “uzakta, oracığa ve ona doğru” ifadeleri gösterimsel nominaldir. Bunlar hâl ekleri ve edatlarla birlikte kullanılmıştır. (4)'teki “geliyordu” ve (5)'teki “yaklaşıyordu” ise gösterimsel fiildir ve çevreden gösterimsel merkeze doğru yönelen hareketi ifade eder. Beş örnekte de konuşucu (K) hâkim anlatıcıdır, ama gösterimsel merkez (GM) değişmektedir.

Dört yüz on bir (n=411) mekânsal gösterim ifadesinin iki yüz yedisi (n=206, %51) bölüm 1.2.'de açıklanan anlatma düzeyinde (kurgusal konuşucu-dinleyici bağlamı) ve iki yüz dördü (n=205, %49) öyküleme düzeyinde (kahraman konuşucu-dinleyici bağlamı) yer almaktadır.

- (6) “Güzel Muhammet Hazretleri babamız bir duysa güzel mevlüdünün Koca Halil'e okunduğunu, gelir de, mezarından kalkar da, **ta buralara kadar gelir** de...” (YDGB, 15). K ve GM: Meryemce.
- (7) “Sen **o** kestiğin kiraz çubuklarını **verip** de **almadın** mı **bunu**?” (YDGB, 21). K: Ummahan, GM: Hasan.

Örnek (6) ve (7) öyküleme düzeyinde geçmektedir. (6)'da Meryemce hem konuşucu hem gösterimsel merkez durumundadır; “ta buralara kadar gelir” ifadesinde ünlem, yer zamiri, +A biçimbirimi, edat ve fiil birleşimiyle mekânsal gösterim verilmiştir. Örnek (7)'de Ummahan konuşucu rolündedir. “Ver-, al-”fiillerinin gösterimsel merkezi Hasan'dır; ancak “bu” zamiri Ummahan'a yakın “kibrit”e işaret eder. Kiraz çubuklarına işaret eden “o” zamiri ise mekânsal gösterim değil; söylemsel gösterimdir.

- (8) İki üfürmede parlardı. Kayalığın **ta ucuna yukarı** incelerek bir yalım sündü (YDGB, 26).K: Hâkim anlatıcı, GM: Hasan.

(9) **Üç parmak öteni** bile göremesen, mademki bir adamın yaşaması bir tek habere bağlı, insan ne yapar yapar da o haberi ulaştırır (YDGB, 341). K: Hâkim anlatıcı, GM: Muhtar Sefer.

(10) **Çok** derinlere kadar deler, **ta** dibine, toprağın altına gider, **oraya** yuvasını yapar (YDGB, 13). K: Hâkim anlatıcı, GM: Hasan.

Örnek (8), (9) ve (10)'da konuşucu, hâkim anlatıcıdır ve edimbilimsel düzey anlatmadır. “**Ta** ucuna **yukarı**” ifadesi dikey eksenindeki hareketin yönünü işaretler. Gösterimsel merkez ve hareketin kaynağı Hasan'dır. Hasan'ın uzağında ve üstünde bir yerde konumlanmış olan “kayalığın ucu” “hedef”tir. (9)'da Muhtar Sefer'in zihninden geçenler, hâkim anlatıcı tarafından ifade edilir. Örnek (10)'da anlatıcı bir kuş yuvasını betimler. “Oraya” zamiri hem kuş yuvasına söylemsel açıdan art-gönderim yapar hem de merkeze uzaklık bilgisini mekânsal gösterim yoluyla taşır.

“Konuşucu” edimbilimsel iletişim bağlamında çok önemli roldedir. Konuşucunun kim olduğu ve gösterimsel merkezi aktarıp aktarmadığı gibi bilgiler, mekânsal gösterimlerin tespitinde ve tahlilinde kilit ölçütler sunmaktadır. Dört yüz on bir (n=411) gösterimsel ifadenin iki yüz altısında (n=206) hâkim bakış açılı anlatıcı konuşucu rolündedir. Bunların yüz doksan beşinde (n=195, %94) gösterimsel merkez başkalarına aktarılmıştır.

İki yüz beş (n=205) gösterimsel ifadede konuşucu, roman kahramanlarından biridir. Bunların yüz otuz dokuzunda (n=139, %67) kahraman konuşucular aynı zamanda gösterimsel merkez iken altmış altısında (n=66, %33) merkez başkaları tarafından doldurulmuştur.

(11) Meryemce köylüden ayrırlıp çiftliğin **bu yanındaki** arkin yanına **gitti** (YDGB, 15). K: Hâkim anlatıcı, GM: Meryemce.

(12) Ormanın üst yanındaki kayalık da, **ta ötelere**, Toros'a kadar yükselerek **uzanıyordu** (YDGB, 19). K: Hâkim anlatıcı, GM: Hasan.

(13) (Muhtar Sefer) Memidik'in **bulunduğu** odaya **girdi**(YDGB, 340). K: Hâkim anlatıcı, GM: Oda.

(14) Bu koku **ta uzaktan** bile bir evde ekmek pişirildiğini belli eder(YDGB, 338). K ve GM: Hâkim anlatıcı.

(15) Ama söyleyip de bilmezsen, seni bir iyice döverim. Hem de **şuracıkta** (YDGB, 21). K ve GM: Hasan.

(16) Biz **burada** kendi kendimize gelin güvey oluyor, mal saklayıp, mal çıkarıyoruz (YDGB, 172). K ve GM: Ali.

(17) **Gel** içeri, ana, **gel** de köylüyle konuşurken **yanımda** dur (YDGB, 100). K: Muhtar Sefer, GM: Ev.

(18) Altlarındaki çulu, evlerindeki keçiyi, ineği hızmanlarındaki yağı, avratlarının bacaklarındaki donu da **alıp götürüleceğim** (YDGB, 39). K: Ali, GM: Adil Efendi.

Örnek (11), (12) ve (13)'te hâkim anlatıcı; örnek (17) ve (18)'de ise kahraman konuşucu, gösterimsel merkezi başkalarına yansıtmıştır. Örnek (14), (15) ve (16)'da konuşucu aynı zamanda gösterimsel merkezdir.

Konuşucunun aynı zamanda gösterimsel merkez olduğu yüz elli (n=150) madde vardır. Gösterimsel merkezin aktarıldığı iki yüz altmış bir (n=261) ifade konuşucunun kimliğine bakılmadan incelendiğinde, gösterimsel dalgalanmanın sadece insanlarla (n=188, %72)sınırlı olmadığı; insan dışı şeylere (n=73, %28) de yayıldığı saptanmıştır. Örnek (13)'te “oda”, (17)'de “ev” gösterimsel merkez olmuştur.

Kahramanların hem konuşucu hem de gösterimsel merkez oldukları örnek sayısı (n=139) ile kendilerine gösterimsel merkezin başka konuşurlar tarafından yansıtıldığı örnek sayısının (n=188) toplamına

(n=327) bakıldığında romanın mekânsal açıdan odaklandığı ana kahramanlar sıralanabilir: Hasan seksen sekiz (33+55=88, %27), Muhtar Sefer altmış yedi (38+29=67, %21), Taşbaş kırk (17+23=40, %12), Meryemce yirmi beş (9+16=25, %8), Ali yirmi (11+9=20, %6) ve diğer kahramanlar seksen yedi (31+56=87, %26) yerde gösterimsel merkez durumundadır.

- (19) Sesi **uzaktaki** kayalıkta yankılanır gibi oldu (YDGB, 7). K: Hâkim anlatıcı, GM: Hasan.
 (20) Yaz bahar ayları gelince **bununla** öyle çok kuş vururum ki (YDGB, 22). K ve GM: Hasan.
 (21) Muhtar tuttuğu omuzu **öteye itti** (YDGB, 254). K: Hâkim anlatıcı, GM: Muhtar Sefer.
 (22) Dur **burada**, dur **burada** köylünün arasında. **Benim yanımda** birinci üye gibi durmak varken (YDGB, 100)... K ve GM: Muhtar Sefer.
 (23) **Yakınlarından**, evin arkasından iki tüfek patladı (YDGB, 266). K: Hâkim anlatıcı, GM: Taşbaş.
 (24) **Şu bizim** evin üstüne gelip her gece konan ışık ağacından korkuyorum (YDGB, 385). K ve GM: Taşbaş.

2.1. Gösterimsel nominaller

Gösterimsel nominaller (isim değerindeki kelimeler), mekânsal dilde şekil (Ş) ve zemin (Z) arasındaki mekânsal ilişkileri ifade edebilmek için kullanılan gösterimsel zamir, ad, sıfat, zarf ve edatlardır. Mekânsal gösterim adları Bağçevan ve Güven'de (2021: 2228) açıklanan kodlama sistemine göre "açısız zemin" niteliğindedir. Bir "zemin" in açısız olması konumlayan durumundaki nesneden herhangi bir açısız yön belirlenememesi anlamına gelir. Mekânsal gösterim adları merkezden çevreye dairesel olarak yayılan mesafe ve yerler hakkında açısız mekânsal bilgi taşır. Bu gösterimsel adlar "zemin" i teşkil ettiklerinde +DA biçimbirimini (locative) alarak statik mekânsal ilişkide konum (Ko) görevini üstlenir (burada, şurada, orada vb.). +A biçimbirimini (dative) veya +DAn biçimbirimini (ablative) alanlar ise dinamik mekânsal ilişkide sırasıyla hedef (H) veya kaynak (Ka) rolünü alır (buraya/dan, şuraya/dan, oraya/dan vb.). Buna göre çalışmada tespit edilen yüz seksen bir (n=181) gösterimsel nominalin yüz otuz sekizi (n=138, %76) zemin; kırk üçü (n=43, %24) şekil durumundadır. Statik ilişkide zemin olanların elli üçü (n=53, %38) konum; dinamik ilişkide elli beşi (n=55, %39) hedef ve otuzu (n=30, %23) kaynak görevindedir.

- (25) "**Bu** evi (Ş) ısıtmağa yeter de artar bile. Öyle değil mi?" (YDGB, 38). K ve GM: Ali.
 (26) Bütün **yakın** köyler (Ş), bütün kasaba, Yalak köylülerinin neleri var, neleri yok sakladıklarını öğrenmişti (YDGB, 134). K: Hâkim anlatıcı, GM: Köy.
 (27) "Güzelim kara toprak, varımız yoğumuz ışıklı toprak, **buradaki** (Z, Ko) hiç kimseye (Ş) demiyorum, **sana** diyorum." (YDGB, 17). K ve GM: Meryemce.
 (28) "Ya durur beklersin, ya da hemen **buracıktan** (Z, Ka) geri dönerim." (YDGB, 11). K ve GM: Ummahan.
 (29) Muhtar (Ş) evin önüne (Z, H) **gitti**, toplanan köylüyü seyre başladı (YDGB, 100). K: Hâkim anlatıcı, GM: Muhtar Sefer.
 (30) Meryemce (Ş) yüzünü değneğine yapıştırmış, **uzaklara** (Z, H) bakıyor (YDGB, 211). K: Hâkim anlatıcı, GM: Meryemce.
 (31) **Aşağıdan** (Z, Ka), köyün içinden de kadınların, erkeklerin sırtında birtakım hastalar (Ş) **geliyorlardı** (YDGB, 389). K: Hâkim anlatıcı, GM: Ev.

Örnek (25) ve (26)'da mekânsal gösterim olan "bu" ve "yakın" sıfatları öbekleştikleri "ev" ve "köyler" adlarıyla birlikte "şekil" durumundadır. (27), (28) ve (30)'da yer alan "buradaki", "buracıktan" ve "uzaklara" mekânsal gösterimleri "zemin" durumunda ve sırasıyla "konum", "kaynak" ve "hedef" görevindedir.

Hâkim bakış açılı anlatıcının konuşucu olduğu, gösterimsel isim içeren doksan yedi (n=97) ifadenin seksen altısında (n=86) gösterimsel merkez başkalarına yansıtılmıştır (örnek 26, 30, 31). Kahraman konuşucuların yer aldığı seksen dört (n=84) ifadede ise sadece üç (n=3) yansıtma yapılmıştır.

İsim soylu kelimeler vasıtasıyla kodlanan mekânsal gösterimlerin seksen üçü (n=83, %45) öyküleme düzeyinde (örnek 25, 27, 28); doksan sekizi (n=98, %55) anlatma düzeyinde yer almaktadır (örnek 26, 29, 30, 31).

Mekânsal gösterimler, nesne konumlarını belirtirken çok önemli bir rol oynar (Coventry vd., 2008: 890). Türkiye Türkçesinde mekânsal gösterim zamirleri (bu, şu, o; bura, şura, ora) mevcuttur; ancak başka dillerdeki gibi doğrudan mekân bilgisi veren gösterimsel hâl ekleri yoktur. Robert'a (2006) göre, Wolof dilinde doğrudan mekânsal gösterim son-ekleri vardır: -i: konuşucuya yakın nesnelere için; -a: uzak nesnelere için; -u: gösterimsel mekânda bulunmayanlar için kullanılır.

İlgi hâli ve belirtme hâli eklerinin belirli/bilinir olanı işaretlemesi zayıf bir mekânsal bilgi verebilir. "Kitabı aldım." ve "evin eşyası" gibi kullanımlarda bazen konuşucu elinde tuttuğu veya kendine yakın olan bir "kitap"ı ya da o anda içinde bulunduğu "ev" in eşyasını kastediyor olabilir.

Kişi zamirleri ve bunların mekânsal hâl ekleri ve yön edatlarıyla çekimlenmiş türevleri, iyelik ekleri ve kişi ekleri doğrudan kişi gösterimine girse de dolaylı yoldan mekânsal gösterim bilgisi de verir. Hedef veya konum bildiren on altı (n=16) ifadede böyle kullanımlar tespit edilmiştir (örnek 3, 17, 22, 24).

"Bu, şu, o" kelimeleri mekânsal gösterim ifade edecek şekilde otuz yedi (n=37) maddede işaret sıfatı, altı (n=6) maddede işaret zamiri olarak kullanılmıştır (örnek 7, 11, 24, 25). İşaret zamirleri nesnelere işaret etmek, fiziksel bağlama dikkat çekmek, söylemdeki referansları izlemek ve nesnelere atıfta bulunan diğer ifadelerle tezat oluşturmak gibi çok işlevli bir role sahiptir. Mekânsal zamirler mesafeyi işaretlemeye başarılıdır; ancak yatay düzlemdeki konumlara işaret etmede başarısızdır. Gösterimsel zamirlerin üzerine gelen +rA yön biçimbirimi ile kalıplaşarak oluşmuş "bura, şura, ora" kelimeleri konum (n=27), hedef (n=19), kaynak (n=14) ve şekil (n=5) görevlerinde bulunmaktadır (örnek 2, 6, 10, 15, 16, 22, 28).

Konuşucuya uzak yerleri ifade eden "öte" ve "öteki" kelimeleri (örnek 12, 21) otuz (n=30) maddede mekânsal gösterim şeklinde geçmektedir. Konuşucuya yakın yerleri anlatan "beri" kelimesine YDGB'de mekânsal gösterim şeklinde rastlanmamıştır.

"Uzak" ve "yakın" gibi gösterimsel sıfatlar bazen adlaşarak karşımıza çıkar (örnek 1, 14, 19, 23, 26, 30). Bunların tespit edilen geçiş sayısı yirmi beştir (n=25) ve "uzak geçmiş, güzel günler yakın" gibi zamansal gösterim ifade eden kullanımları vardır.

"Ta, işte, aha" gibi ünlemler ile kullanılan mekânsal ifadeler gösterimsel özellikler sergiler (örnek 6, 8, 12, 14). Ünlemleri jestlerin metne yansımış şekilleri olarak almak mümkündür. Konuşmacı ve dinleyici tarafından görülebilen ya da katılımcılara yakın veya uzak mesafede yer alan nesnelere bilgisi ünlemlerle verilebilir: "işte, aha": yakın; "ta": uzak şeyler için.

2.2. Gösterimsel fiiller

Hedef/kaynak mekânsal ikili dizisinde yer alan "gel-/git-, al-/ver-, getir-/götür-, gir-/çık-, çek-/it-, yaklaş-/uzaklaş-, yetiş-/kaç-, var-/ayrıl-" gibi hareket fiilleri merkeze doğru veya çevreye doğru yönelen

hareketin gösterimsel bilgisini taşırlar. Bu gösterimsel fiiller işaretledikleri hareketin konuşmacıya ya da başka bir gösterimsel merkeze göre yönünü belirtirler. Levinson'a (2006) göre gel-/git- fiilleri evrensel değildir. Çoğu dilde gösterimsel merkeze/merkezden hareketi kodlayan fiiller yoktur. Bunun yerine "buraya/oraya + hareket etmek" yapıları vardır.

Bu çalışmada mekânsal anlam barındıran iki yüz otuz (n=230) gösterimsel fiil tespit edilmiştir. Bunlar hedef (n=115) ve kaynak (n=115) olma durumlarına göre incelenmiştir. Örnek (29)'daki "git-" gösterimsel fiili gösterimsel merkezin "kaynak"; örnek (31)'deki "gel-" fiili ise merkezin "hedef" olduğunu belirtir.

Öyküleme düzeyinde yüz yirmi bir (n=121, %52); anlatma düzeyinde yüz dokuz (n=109, %48) gösterimsel fiil saptanmıştır. Öyküleme düzeyindeki mekânsal ifadelerin tamamında kahramanlardan biri konuşucu pozisyonundadır. Öyküleme düzeyindeki ifadelerin elli sekizinde (n=58, %48) konuşucu gösterimsel merkezde yer alırken kırk birinde (n=41, %33) başka kahramanlar, yirmi ikisinde (n=22, %19) başka nesne veya yerler merkeze alınmıştır. Anlatma düzeyinde ise konuşucu, hâkim bakış açılı anlatıcıdır ve gösterimsel merkez bütün maddelerde konuşucudan başka varlıklara aktarılmıştır.

(32) "**Gelmem**, varırım babama da bir bir anlatırım." (YDGB, 12). K: Ummahan, GM ve Hedef: Hasan.

(33) "Kiraz çubuklarını verip bunları **aldım**." (YDGB, 22). K, GM ve Hedef: Hasan.

(34) "**Sıyrıldı gitti**. (...) Göz açıp kapayınca kadar **uçtu da gitti**. (...) Tam kuyruğundan **koptu gitti**." (YDGB, 27). K: Hasan, GM ve Kaynak: Ocak.

(35) Kalktı, ocağa biraz çalı, beş tane kenger daha **attı** (YDGB, 28). K: Hâkim anlatıcı, GM ve Kaynak: Hasan.

(36) Karısı onunla yatmıyor, çocukları ona **yaklaşmıyorlardı** (YDGB, 388). K: Hâkim anlatıcı, GM ve Hedef: Taşbaş.

Gösterimsel fiillerinden türeyen zarf-fiiller (gelince, varır varmaz, gittiğinde vb.) zamansal unsurlar olarak değerlendirilebilir; ancak bu fiillerden türeyen sıfat-fiiller mekânsal adlarla tamlama oluşturup mekânsal gösterim ifade edebilir (gittiği köy, bulunduğu oda, geldiği taraf, olduğu yer vb.). Sıfat-fiilli gösterimsel yapılar geçici mekânlardaki dinamik ya da statik ilişkileri anlatabilir:

(37) Kalabalık geride, uzakta kalınca, karartıları belirsizleşince içine bir korku düştü; çocuk (Ş), **olduğu yerde** (Z, Ko) durdu kaldı (YDGB, 185).

(38) Taşbaş evine girip kapısını karanlığın yüzüne kapattıktan sonra bile kalabalık (Ş) **olduğu yerden** (Z, Ka) kıpırdamadı (YDGB, 380).

2.3. Gösterimsel metin

Erkman-Akerson'a (2008: 114-120) göre dil, birimlerden (sesbirim, biçimbirim, anlambirim) ve düzlemlerden (sesbilgisi, sözcük bilgisi, sözdizim ve edimsel bilgi) oluşan bir dizgedir. Bu dizgede sesbirimler biçimleri, biçimler öbeği, öbekler tümceyi, tümceler sözceyi, sözceler metni oluşturur. Metinlerin yer aldığı bağlam ise hayattır. Sözcük alt-dizgesinden sonra seçim yapma olanağı başlar. Seçim yapma edimbilim alanına girer ve bu alanda dille hayat arasındaki ilişki belirleyici unsurdur.

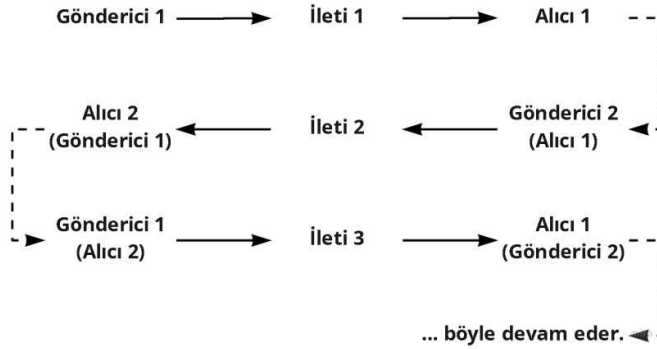
Mekânsal gösterimler kapalı-sınıf biçimbirimler hâlinde sözcük düzeyinde yer alır. Gösterimsel nominaller (ad, sıfat, zamir, zarf) hâl ekleri ve mekânsal edatlar gibi bağımlı biçimbirimlerle; gösterimsel fiiller ise bağımsız biçimbirimlerle sözdizim düzeyinde öbekler ve tümceler oluşturur. Mekânsal ilişkileri içeren tümceler bir araya gelip sözbirimleri (lexia) ve metni teşkil eder. Tümce ancak

bir sözbirim içinde gerçek değerini kazanır. En üst düzlemde edimsel bilgiyi (konuşucu/gönderici, dinleyici/alıcı, yer, zaman vb.) içeren bağlam yer almaktadır. Mekânsal gösterimler bu edimsel bilgilere göre anlam kazanır ve sözcükler hâlinde biçimlenir.

(39) Kayanın ucuna kadar **uzamış** yalım usul usul indi. Bir ara tam **orta** yerinden koptu, **uçtu gitti**, kavağın yarısı kopup gidince yalımlar **yayıldı**, kaynaşmağa başladı. (...) Ateşe bir tutam çalı, üstüne de üçer kenger... Birden, doludizgin, bir yalımdan at **fırladı** ocaktan, kocaman bir at... Üstünde kıvrılan, atın boynuna yatmış binicisi. “Ummahan bak. Bak, **kaçıyor!**” diye bir çığlık attı Hasan. Ummahan irkildi. “Of, ne de güzel...” Bir anda at ocaktan doludizgin süzüldü, **çıkıp gitti**. “**Gitti.**” dedi Hasan içini çekerek. “**Sıyrıldı gitti**. Göz açıp kapayınca kadar **uçtu da gitti**. Vay anasını, ne de güzel, ne de ucan bir attı, kız! Yelesi uçuyordu. Tam kuyruğundan **koptu gitti.**” (YDGB, 27).

Örnek (39)'da mekânsal sözbirimin bağlamı içinde anlam kazanan gösterimsel fiiller yer almaktadır. Ummahan ve Hasan'ın ısındıkları bir ocaktan çıkan alevlerin anlatıldığı bu sahnede “git-” fiili her seferinde farklı tarzda cereyan etmektedir. Sözcenin anlatma düzeyinde konuşucu hâkim anlatıcı; öyküleme düzeyinde **Hasan'dır**; ancak gösterimsel merkez her iki durumda da mekânsal kaynak görevindeki “ocak” a yansıtılmıştır. “Ocaktan fırlayan yalım” bilgisi kesilerek sözcü bütünlüğü göz ardı edilse anlam bozulur ve gösterimsel roller doğru belirlenemez.

Öykü düzeyindeki mekânsal sözbirimler gösterimsel açıdan ele alınırken aşağıdaki iletişim şemasına dikkat edilmelidir. Bu şema doğal konuşma ortamında gerçekleşen, geri beslemeli ve eş-zamanlı bir iletişimi gösterir.

Hasan: “Gel **gel**, hadi **gel**, onu da söyleyim,” dedi (YDGB, 12).

İletişim bağlamındaki gönderici ve alıcı rollerinin konuşucuya göre sırayla değişmesine rağmen “gel-” gösterimsel fiilin hedefi değişmemektedir. Hasan da konuşsa Ummahan da konuşsa gösterimsel merkez odak noktasındaki Hasan’dır.

3. Sonuç ve öneriler

Dili üreten özne rolündeki insan duyu, duygu, algı ve bilgisinden hareketle ve çoğu zaman merkeze kendi “ben”ini, “şimdi”sini ve “burada”sını koyarak dünyayı düzene ve sıraya sokar. Konuşucunun bir ayağı kavramsal alandayken diğer ayağı duyusal alandadır. Gösterimler, dilsel bağlam ile dil-dışı bağlam arasındaki bu kesişme bölgesinde yer alır ve eşik olmanın izlerini taşır.

Yaşamdan/dil-dışı bağlamdan gelen edimsel bilgi, dilin biçimbilim, sözdizim ve anlambilim düzlemlerini kapsar ve etkiler. Konuşma olayının iki ana unsuru olan gönderici rolündeki konuşucu ve alıcı rolündeki dinleyicinin iletişime geçtiği mekân-zamansal ortamdan ve mesajdan oluşan edimbilimsel bağlam, dilsel düzeye gösterimler üzerinden geçer.

Dilbilimsel bir kavram olan gösterim sadece konuşucunun kimliğine ve o andaki yerine bağlı mesajları taşıyıcıydı, basit bir sinyalleşmeyi ifade eden felsefi bir kavram olan dizinsellikten ayrılmazdı. Gösterimlerin asıl önemi konuşma olayını başka bağlamlara yani kişi, statü, yer ve zamanlar bütününe taşıyabilmesindedir. Gösterimsel merkezin yansıtılmasıyla içinde bulunduğu anın ve yerin kısılcından kurtulan insan, sistematik diline geniş imkânlar kazandırabilmiştir.

Yaşar Kemal’in *Yer Demir Gök Bakır* romanında yer alan mekânsal gösterimler üzerine yapılan bu çalışmada, “konuşmacıya yakın/uzak mesafe” ikili anlamsal dizisini işaretleyen gösterimsel zamir (bu, şu, o; bura, şura, ora), sıfat (yakın, uzak, öteki), zarf, ad ve ünlemler tespit edilmiştir. Bunlar genelde hâl ekleri, iyelik ekleri ve son-edatlarla öbekleşerek varlıkların gösterime dayalı mekânsal ilişkilerini kodlamıştır.

Mekânsal gösterimler “ön, arka, sağ, sol vb.” açısız adlardan farklı olarak belli bir açı veya yöne değil; merkezdeki (bu yerdeki, buradaki, berideki) konuşucudan çevreye (o yere, oraya, öteye) yayılan mesafelerdeki bölgelere işaret eder. Mekânsal gösterimler mekânsal ilişkide “zemin” olabilir. Statik mekânsal ilişkide bunlara eklenen +DA biçimbirimi “konum”; dinamik ilişkide eklenen +DAn biçimbirimi “kaynak” ve +A biçimbirimi “hedef” bilgisini dilbilgiselleştirir. Gösterimsel fiiller (gel/git-vb.) çevreden gösterimsel merkeze veya merkezden çevreye yönelen hareketin hedef/kaynak bilgisini taşır.

Bu çalışmada örneklemin kurmaca nitelikte olması, metni iç içe geçmiş iki ayrı edimbilimsel düzeye ayırıp inceleme gerekliliğini doğurmuştur. “Anlatma” düzeyinde gönderici/konuşucu, hâkim bakış açılı anlatıcı iken “öyküleme” düzeyinde kahramanlar konuşur. Bu iki düzeyde cereyan eden mekânsal ifadelerin oranı birbirine çok yakındır.

Mekânsal gösterim merkezi hâkim anlatıcı tarafından büyük oranda kahramanlara yansıtılmıştır. Anlatıcı, mekânsal ilişkileri gösterim aracılığıyla ifade ederken başkahramanları (Hasan, Taşbaş, Muhtar Sefer) odak noktasına almış; nesnelere onlara göre konumlandırmıştır.

Mekânsal gösterim kategorisi metin içi ve metin dışı bağlama göre referansları değişebilen dilbilgisel bir kategoridir. *Dağın Öte Yüzü*'ndeki "öte" sözceleyen öznenin konumuna göre değişebilir. "Bura"nın aslında "nere" olduğuna o anda konuşanın nerede olduğu edimsel bilgisiyle ulaşılabilir.

Edimsel bilgi yalnızca sözcük, öbek ya da tümcelerden gelmez; daha yoğun ve doğru şekilde sözbirimlerden çıkarılır. Bu sebeple mekânsal gösterim üzerine yapılacak dilbilimsel çalışmalarda iletişim ortamının edimbilimsel bağlamına dikkat edilmelidir. Başka araştırmalarda, farklı türde metinler üzerinden mekânsal gösterim konusu ele alınabilir ve art-zamanlı yaklaşımlarla incelenebilir. Gösterimin diğer türleri (kişi, zaman, söylem, toplum gösterimi) üzerine teorik veya uygulamalı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Ariel, M. (2008). *Pragmatics and grammar*. Cambridge University Press.
- Aslan Demir, S. (2013). Türkçede anafirik zaman ifadeleri. *Turkish Studies*, 8(9), 1099-1109. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5213>
- Aşkın Balcı, H. (2018). *Metindilbilimin ABC'si*. Say.
- Atak, A.&Günay, D. (2012). Uzamda yerleştirme yaparken varlıklar arasındaki temellerinin Türkçe açısından incelemesi. *Studia Uralo-Altaica*, 49, 71-79.
- Bağçevan, İ.& Güven, M. (2021). Yaşar Kemal'in Ölmez Otu romanında mekânsal referans çerçeveleri. *Turkish Studies-Language*, 16(4), 2217-2238. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.52191>
- Benzer, A. (2012). *Türkçede zaman, görünüş ve kiplik*. Kabalıcı.
- Berti, A., Smania, N. & Allport, A. (2001). Coding of Far and Near Space in Neglect Patients, *NeuroImage*, 14, 98-102.
- Bussmann, H. (2006). Deixis. *Routledge dictionary of language and linguistics*. Routledge.
- Cairns, B. (1991). Spatial deixis - the use of spatial co-ordinates in spoken language. *Lund University, Dept. of Linguistics Working Papers*, 38, 19-28.
- Cassirer, E. (2015). *Sembolik formlar felsefesi-I dil* (Çev.: Milay Köktürk). Hece.
- Coventry, K. R., Valdés, B., Castillo, A. & Guijarro-Fuentes, P. (2008). Language within your reach: Near-far perceptual space and spatial demonstratives, *Cognition*, 108, 889-895.
- Cruse, A. (2006). *A glossary of semantics and pragmatics*. Edinburg University Press.
- Crystal, D. (1998). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Blackwell Publishers.
- Çokal Karadaş (2010). The pronominal bu-şu and this-that: rhetorical structure theory. *Dilbilim Araştırmaları*, 2010/1, 15-32.
- Danziger, E. (2010). Deixis, gesture, and cognition in spatial frame of reference typology. *Studies in Languages*, 34: 1, 167-185.
- Demirci, K. (2014). *Zamirler - dilbilimsel bir yaklaşım*. (2. baskı). Akçağ.
- Demirci, K. (2020). *Toplumsal dilbilim*. Paradigma Akademi.
- Erkman-Akerson, F. (2008). *Dile genel bir bakış*. Multilingual.
- Evans, V. (2007). *A glossary of cognitive linguistics*. Edinburg University Press.
- İmer, K., Kocaman, A. & Özsoy, A. (2019). *Dilbilim sözlüğü*. (3. baskı). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jackendoff, R. (1996). The architecture of the linguistic-spatial interface. In Bloom, P., Peterson, M., Garrett, M. & Nadel, L. (Eds.), *Language and Space* (pp.1-30). The MIT Press.
- Kemal, Y. (1969). *Yer demir gök bakır*. (3. baskı). Ant Yayınları.

- Kemal, Y. (2015). *Dağın öte yüzü*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kıran, Z. & Kıran, A. (2006). *Dilbilime Giriş*. Seçkin.
- Levinson, S. (1983). *Pragmatics*. Cambridge University Press.
- Levinson, S. (2003). *Space in language and cognition: explorations in cognitive diversity*. Cambridge University Press.
- Levinson, S. (2006). Deixis. In Horn, L. R. & Ward, G. (Eds.), *The Handbook of Pragmatics* (pp. 97-121). Blackwell Publishing.
- Lyons (1977). *Semantics*. Cambridge University Press.
- Merriam-Webster. (n.d.). Deixis. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved March 28, 2022, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/deixis>
- Moran, B. (2016). *Türk romanına eleştirel bir bakış 2*. İletişim Yayınları.
- Nunberg, G. (1993). Indexicality and deixis. *Linguistics and Philosophy*, 16, 1-43.
- Peterson, M., Nadel, L., Bloom, P. & Garrett, M. (1996). Space and language. In Bloom, P., Peterson, M., Garrett, M. & Nadel, L. (Eds.), *Language and Space* (pp.553-577). The MIT Press.
- Pinker, S. (2020). *Dil içgüdücü – zihin dili nasıl meydana getirir* (Çev.: Feray İlgün). Bilge Kültür Sanat.
- Robert, S. (2006). Deictic space in Wolof. In Hickmann, M., Robert, S. (Eds.), *Space in Languages, Linguistic Systems and Cognitive Categories* (pp. 155-174). John Benjamins Publishing Company.
- Skilton, A. E. (2019). *Spatial and non-spatial deixis in Cushillococha Ticuna*, [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of California, Berkeley.
- Yıldırım, A., Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2020a). *Edimbilimine giriş kavram-kuram-uygulama*. (2. Baskı). Pegem Akademi.
- Yılmaz, E. (2020b). Edimbilim. In Boz, E. (Ed.), *Dilbilim – teorik ve uygulamalı alanlar* (pp.55-88). Gazi Kitabevi.
- Vaysi, E. & Salehnejad, L. (2016). Spatial and temporal deixis in English and Persian. *International Journal of Humanities and Cultural Studies*, 3/1, 1405-1416.
- Williams, N. (2020). Deixis; Deixis and Indexicals. John Wiley & Sons, Inc.
- Zlatev, J. (2007). Spatial semantics. In Geeraerts, D. & Cuyckens, H. (Eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (pp. 319-350). Oxford University Press.